

סימן טז

חילוק מלאכות ושבתות

- פתיחה
- משנת אבות מלאכות
- איסור אחד או איסורים כמספר המלאכות
- חילול השבת או איסור על האדם – מחלוקת רבי עקיבא ורבי אליעזר
- חלוקה בין אבות לתולדות
- סיכום

פתיחה

התורה מצווה על איסור מלאכה בשבת בהגדרה כוללת:

וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ
עַבְדְּךָ וְאִמְתֶּךָ וּבְהֵמְתֶךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ:

שמות כ, ט

מהריבוי של הביטוי "כל מלאכה" בפסוק ניתן להבין שהאיסור כולל מלאכות רבות האסורות בשבת. מכיוון שכך, יש לבחון שתי שאלות יסודיות בחיובי

המלאכות: האם העושה מספר מלאכות מתחייב על לאו אחד כללי, האיסור לעשות מלאכה, או שמא ישנו לאו ייחודי לכל מלאכה ומלאכה והעושה מספר מלאכות מתחייב כמספרן? שאלה נוספת היא ביחס שבין השבתות השונות – מה יהיה הדין של אדם שמחלל מספר שבתות, האם אפשר להגדיר אותו כעובר על איסור אחד כולל, או שהוא מתחייב על כל שבת ושבת שמחלל?
 בשיעור זה נעיין במקורות חז"ל בהם דנו ביסודות האיסורים וההפרדה ביניהם. דרך המקורות נברר האם יש להתייחס למלאכות שבת כאיסורים עצמאיים או שמא המדד הוא עשיית האדם.

משנת אבות מלאכות

לפני שנעיין בחלוקה בין המלאכות יש לבחון את המשנה היסודית הקבועת את פירוט ומניין המלאכות, משנת אבות מלאכות המובאת בפרק שביעי במסכת שבת:

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת. (א) הזורע. (ב) והחורש. (ג) והקוצר. (ד) והמעמר. (ה) הדש. (ו) והזורה. (ז) הבורר. (ח) הטוחן. (ט) והמרקד. (י) והלש. (יא) והאופה. (יב) הגוזז את הצמר. (יג) המלבנו. (יד) והמנפצו. (טו) והצובעו. (טז) והטווה. (יז) והמסך. (יח) והעושה שני בתי נירין. (יט) והאורג שני חוטין. (כ) והפוצע שני חוטין. (כא) הקושר. (כב) והמתיר. (כג) והתופר שתי תפירות. (כד) הקורע על מנת לתפר שתי תפירות. (כה) הצד צבי. (כו) השוחטו. (כז) והמפשיטו. (כח) המולחו. (כט) והמעבד את עורו. (ל) והמוחקו. (לא) והמחכתו. (לב) הכותב שתי אותיות. (לג) והמוחק על מנת לכתב שתי אותיות. (לד) הבונה. (לה) והסותר. (לו) המכבה. (לז) והמבעיר. (לח) המכה בפטיש. (לט) המוציא מרשות לרשות. הרי אלו אבות מלאכות ארבעים חסר אחת.

משנה, שבת ז, ב

את סדר המלאכות יש לחלק למספר חלקים:

החלק הראשון כולל אחת-עשרה מלאכות, ממלאכת הזורע ועד האופה והן נקראות מלאכות "סידורא דפת".¹

החלק השני כולל שלוש-עשרה מלאכות, ממלאכת הגוזז ועד הקורע על מנת לתפור, ומקובל לכנות אותן מלאכות "סידורא דבגד".²

החלק השלישי כולל שבע מלאכות, ממלאכת הצד ועד המחתיך שעוסקות בהכנת העור.

החלק הרביעי כולל שש מלאכות, המורכבות מזוגות שהאחת הפוכה לשניה: הכותב שתי אותיות והמוחק על מנת לכתוב, הבונה והסותר, המכבה והמבעיר. החלק החמישי שתי המלאכות האחרונות הן שתי מלאכות פרטיות: "המכה בפטיש המוציא מרשות לרשות".

על מנת לבחון כמה איסורים כלולים באיסור המלאכה בשבת, ניתן להציע שני כיוונים: כיוון ראשון הוא כי ישנו לאו אחד כללי ואפילו אם אדם יעבור על מספר מלאכות הוא יתחייב על לאו אחד בלבד – "לא תעשה כל מלאכה". כיוון שני הוא שלאחר שהוגדרו המלאכות האסורות בשבת יש להתייחס לכל מלאכה ומלאכה כאיסור לאו בפני עצמו.

איסור אחד או איסורים כמספר המלאכות

ניתן לנסות לענות על השאלה הזו מתוך מחלוקת התנאים המובאת בגמרא:

תלמוד לומר: לא תבערו אש, הבערה בכלל היתה, ולמה יצאת – להקיש אליה, ולומר לך: מה הבערה שהיא אב מלאכה וחייבין עליה בפני עצמה

1. מקור ביטוי זה מובא בבבלי שבת עד ע"ב "תנא דידן סידורא דפת נקט".
2. ביטוי זה לא מופיע בחז"ל אולם התוספות יו"ט (שבת ז, ב ד"ה המכבה והמבעיר) נקט בביטוי דומה "סידורי בגד ועור".

– אף כל שהוא אב מלאכה חייבין עליה בפני עצמה... דתניא: הבערה ללאו יצאת, דברי רבי יוסי. רבי נתן אומר: לחלק יצאת.

בבלי, שבת ע ע"א

הגמרא מביאה מחלוקת בין רבי נתן לרבי יוסי בשאלה לשם מה נאמר פסוק מפורש האוסר להבעיר אש בשבת בנפרד מהאיסור הכללי על כל מלאכה בשבת. רבי יוסי דורש כי הסיבה לכך היא העובדה שאיסור הבערת אש בשבת חריג בעונשו משאר המלאכות:

ללאו – שאין חייבין עליה כרת וסקילה כשאר מלאכות, אלא מה שאמור בה.

רש"י, שבת שם

לשיטת רבי יוסי, בעוד כל מלאכות השבת חיובן סקילה וכרת, איסור הבערת אש עונשו מלקות ככל שאר הלאווים שבתורה.

לעומתו, רבי נתן קובע כי "הבערה לחלק יצאת". כפי העולה מהמשך הסוגיה, הסיבה שנאמר לאו נפרד ומפורש בהבערת אש, איננו בשל דין מיוחד שקיים בהבערה אלא להפך – דין הבערה דינו ככל שאר מלאכות בסקילה ובכרת. הלאו המפורש נועד על מנת ללמוד ממנו לשאר מלאכות עקרון יסודי – כל מלאכה היא איסור בפני עצמה, כאשר העובר על מספר מלאכות מתחייב כאילו נכתבה כל אחת ואחת במפורש. לדעת רבי נתן יש ללכת בכיוון השני – אין לראות את איסורי מלאכה בתור איסור אחד אלא כאיסורים רבים, בדומה למלאכת הבערה.

הרחבה בכיוונו של רבי נתן נראית בשיטתו הייחודית של התוספות רי"ד בעניין ברירה במשמרת:

משום מאי מתרינן ביה. פי' כיון דהבערה לחלק יוצאת כאלו כתיב לאו אבל מלאכה ומלאכה דמי והו"ל כמו לאוין דחלב ודם שהן חלוקין זה מזה וצריך להתרות על החלב משום חלב ועל הדם משום דם וכך על כל מלאכה ומלאכה:

תוספות רי"ד מסכת שבת דף קלח ע"א

מהגמרא נראה שיש להרחיב את העיקרון "לחלק יצא" לכך שיש להתרות על כל מלאכה בפני עצמה, לפי שם אב המלאכה שלה. ומבאר הרי"ד שיש להתייחס למלאכות כאילו נאמר לאו על כל אחת ואחת מהן ולכן אי אפשר להתרות ממלאכה למלאכה.³ יש לציין שמדבריו יוצאת גם קולא גדולה שהרי אם צריך להתרות דווקא על המלאכה עצמה – העובר על מלאכה מתחייב בעונש רק אם יתרו בו על האיסור המפורש של אותה המלאכה.

חילול השבת או איסור על האדם – מחלוקת רבי עקיבא ורבי אליעזר

לאחר שראינו את התפיסות השונות ביחס לחלוקה לאיסורים של האיסור הכללי לעשות מלאכה, יש לעיין במשמעות החלוקה בין האיסורים. המשנה בכריתות מביאה דיון בין רבי עקיבא לרבי אליעזר:

אמר רבי עקיבא: שאלתי את רבי אליעזר: העושה מלאכות הרבה בשבתות הרבה מעין מלאכה אחת בהעלם אחת מדה הוא חייב אחת על כולן או אחת על כל אחת ואחת? אמר לי: חייב על כל אחת ואחת מקל וחומר ומה אם הנדה שאין בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה חייב על כל אחת ואחת שבת שיש בה תוצאות הרבה וחטאות הרבה אינו דין שיהא חייב על כל אחת ואחת.

אמרתי לו: לא אם אמרת בנדה שיש בה שתי אזהרות שהוא מוזהר על הנדה והנדה מוזהרת עליו תאמר בשבת שאין בה אלא אזהרה אחת? אמר לי: הבא על הקטנות יוכיח שאין בהם אלא אזהרה אחת וחייב על כל אחת ואחת.

3. לגבי שיטתו כי יש להתראה צריכה להיות משם האב ולא מהאיסור הכללי, ראו בתוספות רי"ד מהדורת הרב ניסן זקס בהערה שם.

אמרתי לו: לא אם אמרת בבא על הקטנות שאף על פי שאין בהן עכשיו יש בהן לאחר זמן תאמר בשבת שאין בה לא עכשיו ולא לאחר זמן. אמר לי: הבא על הבהמה יוכיח. אמרתי לו: בהמה כשבת.

משנה, כריתות ג, י

המשנה מתארת דיון בין רבי עקיבא לרבי אליעזר ביחס לחיובי החטאות בהם מתחייב אדם שחילל מספר שבתות בשוגג "בהעלם אחד". לדעת רבי אליעזר מתחייב האדם חטאת על כל אחת ואחת⁴, והוא לומד זאת מנידה שבא עליה באיסור, החייב בכל פעם ופעם. רבי עקיבא מקשה על רבי אליעזר, ומפשט דבריו נראה כי העובר יתחייב בחטאת אחת בלבד.

ניתן להציע שני פירושים למחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא:

אפשרות אחת היא שמחלוקת זו גונזת בתוכה מחלוקת על עצם ממד הזמן: האם ניתן להפריד את השבתות אחת מהשנייה וכל שבת היא נפרדת ועומדת בפני עצמה? לפי הסבר זה נראה שרבי אליעזר סובר שיש להתייחס לכל שבת כעומדת בפני עצמה וממילא צריך לחייב מספר חטאות כמספר השבתות, או אפילו כמספר המלאכות שנעשו בכל שבת ושבת. לעומתו, רבי עקיבא סובר שהשבת נמצאת מעל ממד הזמן המחלק את השבוע. על כן, רבי עקיבא לא מחשיב את ימי השבוע שבין השבתות ורואה את השבת כמרחב זמן שונה ואחיד, וממילא חיוב האיסור הוא אחד.

הראיה שמביא רבי אליעזר לשיטתו היא מאיסור נידה, כשם שמי שבא על מספר נידות חייב על כל אחת ואחת למרות שהאיסור הוא אחד, כך בשבת יתחייב מי שחילל מספר שבתות למרות שהאיסור הוא אחד. רבי עקיבא עונה לו שדין שבת שונה מדין הנידה שבדין נידה בכל אישה ואישה יש איסור נפרד שהרי היא גם מתחייבת.

פירוש שונה במקצת בעומק הבנת המחלוקת מתייחס למוקד החיוב. רבי אליעזר תופס את השבת כישות, או בשפה למדנית – כ'חפצא', שיכול להתחלל, כשם

4. ניתן לפרש זאת על כל שבת ושבת או על כל מלאכה ומלאכה. ונחלקו על כך בגמרא.

שהנידה מתחללת. לכן, כל שבת נבחנת בפני עצמה. לעומתו רבי עקיבא מתייחס לחילול מצד האדם, 'הגברא', וממילא כל עוד הוא נשאר בהעלם ביחס לשבת החיוב שלו הוא אחד, מבלי לתת משמעות לשבת הנקודתית המתחללת.

השלמה למחלוקת זאת היא משנת כלל גדול בפתיחת פרק שביעי:

כלל גדול אמרו בשבת: כל השוכח עיקר שבת, ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, אינו חייב אלא חטאת אחת. היודע עיקר שבת, ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, חייב על כל שבת ושבת. היודע שהוא שבת, ועשה מלאכות הרבה בשבתות הרבה, חייב על כל אב מלאכה ומלאכה. העושה מלאכות הרבה מעין מלאכה אחת, אינו חייב אלא חטאת אחת:

משנה, שבת ז, א

המשנה קובעת כי העובר על מספר מלאכות במספר שבתות חייב על כל אב מלאכה בפני עצמו, ומאידך מי שעשה מלאכות הרבה מעין אותה מלאכה, חייב רק אחת. החלוקה כאן איננה מצד השבתות המתחללות אלא מצד דעת האדם החוטא. בפשטות, משנה זו, כפי שגם העמידה אותה הגמרא (כריתות ט"ז ע"ב) מתאימה לשיטת רבי עקיבא, שהרי לרבי אליעזר, העובר על מלאכות הרבה בשבתות הרבה בשוגג חייב על כל שבת ושבת ולא רק חטאת אחת.⁵

חלוקה בין אבות לתולדות

המשנה מגדירה את המלאכות השונות כ"אב מלאכה". מכאן עולה שישנה חלוקה בין איסורים שמוגדרים כאבות ואיסורים שאינם מוגדרים כך. עם זאת, המשנה לא מגדירה אף מלאכה שאיננה אב. בגמרא מובא כי מלאכה שאינה נקראת אב – נקראת תולדה, בדומה לדיני טומאה וטהרה, שם מחלקים במשנה

5. הסברנו את המשנה בכריתות באופן המתיישב עם הסבר אחד בגמרא שם (טז ע"ב) - שיטת רבא. רבה שם מסביר את מחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא באופן שונה וקובע כי גם ר' אליעזר מודה לדברי המשנה בשבת.

בין "אב הטומאה" ו"וולד הטומאה" (לדוגמה – מעשר שני ג, ט). הגמרא מגדירה את המשמעות למעשה של ההבדל בין האב לתולדה:

ומכדי, אהא מיחייב ואהא מיחייב, אמאי קרי לה האי אב ואמאי קרי לה האי תולדה? – נפקא מינה: דאי עביד שתי אבות בהדי הדדי, אי נמי שתי תולדות בהדי הדדי – מיחייב תרתי, ואי עביד אב ותולדה דידיה – לא מיחייב אלא חדא.

בבלי, שבת צו ע"ב

הגמרא מסבירה כי ההבדל ביחס לחיוב בין אב לתולדה מתבטא במספר החטאות בהן מתחייב העובר על עבירה הכוללת איסורים שונים. במקרה ומדובר בעבירה הכוללת שני איסורים מאבות שונים או מתולדות שונות של אבות שונים, יתחייב העובר שתי חטאות. אולם, העובר עבירה שיש בה איסורים מתולדות שונות של אב אחד – יתחייב רק חטאת אחת. הסבר זה של הגמרא זהה לדין המובא במשנה הפותחת את פרק שביעי, ועומד לשיטת רבי עקיבא. רבי אליעזר לא יסכים עם העמדה זו, כפי שהגמרא ממשיכה ואומרת:

...ולרבי אליעזר דמחייב אתולדה במקום אב, אמאי קרו לה אב ואמאי קרו לה תולדה?

רבי אליעזר מחייב על תולדה במקום אב, כלומר, גם מי שיעבור בעבירה אחת על אב אחד ועל תולדות שלו, יתחייב יותר מחטאת אחת, לפי מספר האיסורים אותם עשה. אם נחדד את שיטתו של רבי אליעזר נראה כי אין השלכה הלכתית בין האיסורים השונים, בין אם נקרא להם אב או תולדה – על כל אחד מהם (אם יעבור עליו בשוגג) יתחייב בחטאת אחת. רש"י (ד"ה ולר' אליעזר) אף מציין שהמקור להעמדת הגמרא את רבי אליעזר כמחייב שני חיובים – גם כשעושה באיסור אב אחד ותולדה שלו – נמצא במשנה בכריתות שהבאנו לעיל.

דברי הגמרא בשיטת רבי אליעזר תואמים להבנת דבריו כפי שהסברנו לעיל. לשיטתו, איסורי שבת נבחנים כל אחד בפני עצמו ואין אפשרות לאחד אותם.

והשבת מתחללת בכל איסור ואיסור עליו האדם עובר ולכן כל אחד מהאיסורים פוגע בשבת ומחייב את העובר עליו מיתה. מכיוון שכך, במקרה ועבר בשוגג יתחייב הטאת על כל איסור ואיסור.

ניתן לקשר גישה זו למחלוקת היסודית והמפורסמת בין בית שמאי לבית הלל בדין "שבייתת כלים" בשבת, המובאת בתחילת מסכת שבת⁶: לשיטת בית שמאי אדם מצווה על שבייתת כליו ולכן חובה עליו לשמור שכליו לא יעשו מלאכה בשבת, גם אם הוא לא עושה דבר. לעומת זאת, לשיטת בית הלל אין כל פגם אם כליו של האדם עושים מלאכה בשבת אלא אם יש לזה השפעה על השבת עצמה. לאור דברינו ניתן להסביר כי הסיבה שבית שמאי סוברים שאדם מצווה אף על שבייתת כליו נובעת מתוך ההסתכלות על השבת כ'חפצא' שמתחללת, כלומר השבת מתחללת אם נעשית בה מלאכה, אפילו אם האדם עצמו לא עשה מלאכה בפועל בשבת עצמה. לפי הסבר זה הדבר תואם לעקרון שמובא כמה פעמים בחז"ל, הקובע כי רבי אליעזר "שמותי הוא"⁷ – מכריע בבית שמאי. לעומת זאת, לדעת בית הלל השאלה היא ב'גברא', כלומר האם האדם עושה מלאכה בשבת או לא. כאשר הוא לא עושה מלאכה בשבת, אלא רק בכליו נעשית מלאכה בשבת, האדם לא פוגע בשבת וממילא אין איסור בדבר. הדבר מתאים לשיטת רבי עקיבא המודד את הדברים באדם ולא בשבת, כאשר כל עוד מדובר באדם אחד באותו העולם אין איסור נוסף.

סיכום

בדברי התורה כל מלאכות השבת נכללו באיסור כולל אחד (למעט איסור הבערת אש). נחלקו התנאים בהפרדת איסור הבערה משאר האיסורים: לדעת רבי יוסי הבערת אש הינה קלה יותר משאר מלאכות ולדעת רבי נתן הבערת אש זהה לכל המלאכות, כאשר הסיבה שנאסרה במפורש היא כדי ללמד שכל מלאכה

6. בבלי שבת יז-יח.

7. כפי שמובא בבבלי שבת קל ע"ב, ונדה ז ע"ב, וכהסבר הירושלמי שביעית פ"ט ה"ו כי שמותי משמעו מבית שמאי.

עומדת בפני עצמה. כלומר, על אף שהאיסור בתורה הוא איסור כולל, ישנו חיוב חטאת על כל מלאכה ומלאכה. הרי"ד מחדש שלא רק שיש ריבוי חטאות שניתן להבינם כהרחבה לאיסור הכולל של עשיית מלאכה בשבת, אלא יש להתייחס לכל מלאכה ומלאכה כאילו נכתב בה לאו מפורש. ממילא התראה חייבת להיות על המלאכה המסוימת ואין להתרות התראה כללית בלבד.

במשנה בכריתות מובא כי לדעת רבי אליעזר העושה מלאכות שונות בשבתות שונות בהעלם אחד חייב על כל שבת ושבת, ואילו לדעת רבי עקיבא העושה מלאכות שונות בשבתות שונות חייב חטאת אחת. במשנה בשבת ראינו כי נמנו שלושים ותשע מלאכות, ומבאר הגמרא ששאר האיסורים נחשבים לתולדה. וההבדל לדעת רבי עקיבא בין תולדה לאב, הוא כי מלאכות שהן תולדות שונות מאב אחד נחשבות כלאו אחד והעושה פעולה הכוללת כמה תולדות חייב חטאת אחת. לעומת זאת, מלאכות שהן תולדות שונות מאבות שונים מחייבות חטאת על כל אחת מהן אם עבר באיסור אחד על כמה תולדות. לדעת רבי אליעזר חייבים על כל תולדה בפני עצמה אף אם הן תולדות של אותו אב.

הצענו לבאר שיסוד המחלוקת בין רבי עקיבא לרבי אליעזר הוא האם איסור שבת הוא איסור ב'חפצא' ואנו בוחנים האם נתחללה השבת, כאשר כך יש להעמיד את דברי רבי אליעזר; או שמא האיסור הוא על ה'גברא' – השאלה היא ביחס לאדם המחלל ולכן העלם אחד בשבתות הרבה דינו אחד. כך מוסברת שיטת רבי עקיבא. לאור זאת עולה כי רבי אליעזר, המוגדר כ'שמותי', מתאים לשיטת בית שמאי, הסוברים שיש חובת שביתת כלים גם אם האדם עצמו לא עושה כל מלאכה בשבת. לעומת זאת רבי עקיבא נוקט כשיטתם של בית הלל הסוברים שישנו ציווי רק על שביתה של האדם.

